

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ ЕКОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ З КУРСОМ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ**

для підготовки здобувачів вищої освіти **другого (магістерського) рівня**

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Другий (магістерський) рівень
СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Магістр
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 22 Охорона здоров'я
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 222 Медицина

Робоча програма навчальної дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» складена на основі освітньо-професійної програми «Лікар» для другого (магістерського) рівня 222 спеціальності «Медицина».

Гарант ОП:

д.м.н., професор

_____ Іван Савицький

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» розроблена відповідно до Стандарту вищої освіти України підготовки фахівців другого (магістерського) рівня, галузі знань 22 – «Охорона здоров'я», спеціальності – 222 «Медицина», освітньої кваліфікації «Магістр медицини», кваліфікації професійної «Лікар».

Опис навчальної дисципліни (анотація)

Програма вивчення дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» призначена для вищих медичних закладів освіти України у відповідності до вимог кредитно-трансферної системи організації навчального процесу ECTS, заснованої на поєднанні технологій навчання за розділами та залікових кредитів оцінки – одиниць виміру навчального навантаження студента необхідного для засвоєння дисципліни або її розділу.

У відповідності до навчального плану підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» навчальна дисципліна «Історія України з курсом історії медицини» викладається в 1 семестрі першого року навчання.

На вивчення дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» передбачено 3 кредити (90 годин), з них 32 аудиторні години, 58 – самостійна робота.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3,0	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я» Напрямок підготовки «Медицина»	Нормативна Рік підготовки 1-й
Змістових розділів – 3	Спеціальність: 222 «Медицина»	Семестр 1-й
Загальна кількість годин – 90 Загальна кількість аудиторних годин – 32		Лекції 16 год.
Тижневе навантаження: аудиторних – 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: «Магістр медицини» Кваліфікації професійної «Лікар»	Практичні 16 год. Самостійна робота 58 год. Вид контролю: ЗАЛІК

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: вивчення процесів, явищ, закономірностей і особливостей історичного розвитку України, української

матеріальної та духовної культури від найдавніших часів до сьогодення; вивчення зародження та розвитку медицини в залежності від суспільно-економічної формації суспільства.

Міждисциплінарні зв'язки.

«Історія України з курсом історії медицини» як навчальна дисципліна ґрунтується на вивченні загальної історії та щільно з нею пов'язана, вивчає розвиток медичних знань у людському суспільстві в цілому; дає можливість глибше ознайомитися з особливостями становлення медицини в Україні.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» є:

- вивчення основних етапів формування української держави, аналіз передумов, ходу та наслідків державотворчих процесів на території України; з'ясування ролі сусідніх держав у формуванні української народності;

- інтерпретація розвитку медицини в історичній ретроспективі, трактування основних історико-медичних подій, вивчення основних етапів розвитку медицини у зв'язку з розвитком і зміною суспільно-економічних умов, формування наук у галузі медицини.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» є:

- на основі широкого залучення джерел та наукової літератури закріпити та поглибити у студентів знання про історичний поступ України, народів (племен, етносів), які мешкали в різний час на її території, показати цей процес у діалектичній єдності загального й особливого;

- навчити студентів працювати з історичними джерелами та спеціальною історичною літературою. Привити їм уміння правильно оформляти методологічний і технічний інструментарій наукових досліджень;

- сприяти виробленню наукового бачення суспільних явищ, подій, тенденцій минулого та сучасного, вмінню трактувати їх з позицій наукових принципів історизму, об'єктивності, всебічності, логічності та робити порівняльний аналіз подібних процесів у різних країнах, визначаючи загальне та відмінне.

1.3. Компетентності та результати навчання

Перелік компетентностей випускника, формуванню яких сприяє вивчення дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» і її взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти в галузі знань 22 «Охорона здоров'я», сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті вищої освіти України другий (магістерський) рівень вищої освіти.

Згідно з вимогами Стандарту вищої освіти України другий (магістерський) рівень вищої освіти дисципліна забезпечує набуття студентами компетентностей таких рівнів:

Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК 1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК 2	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
ЗК 3	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ЗК 4	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.
ЗК 5	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
ЗК 6	Здатність приймати обґрунтовані рішення.
ЗК 7	Здатність працювати в команді.
ЗК 8	Здатність до міжособистісної взаємодії.
ЗК 10	Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.
ЗК 11	Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК 12	Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.
ЗК 13	Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.
ЗК 14	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
ЗК 15	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
Фахові компетентності (ФК)	
ФК 25	Дотримання професійної та академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів.
Програмні результати навчання (ПРН)	
ПРН 21	Відшуковувати необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних, інших джерелах, аналізувати, оцінювати та застосовувати цю інформацію.

ПРН 27

Вільно спілкуватися державною та англійською мовою, як усно так і письмово для обговорення професійної діяльності, досліджень та проектів.

По завершенню вивчення дисципліни «Історія України з курсом історії медицини» студенти повинні:

знати:

- сутність основних проблем історії та сучасного буття народу України;
- основні закони та етапи розвитку людської спільності;

- витоки української нації та її місце в загальнолюдських процесах;
- суспільно-економічні, політичні та культурні процеси історичного розвитку українського народу;
- історичні події;
- зародження та розвиток української державності;
- процеси розбудови сучасної незалежної української держави;
- діяльність історичних осіб і політичних партій.
- основні етапи розвитку медицини у зв'язку з розвитком і зміною суспільно-економічних формацій, загальну періодизацію та хронологію розвитку медицини;
- основні епохи, періоди в історії медицини;
- фактори, що впливають на історію та розвиток медицини і досягнення медицини на різних етапах розвитку світової історії;
- вклад видатних діячів світової та української медичної науки в національну і світову медицину;
- проблеми розвитку охорони здоров'я та сестринської справи в Україні, світі.

ВМІТИ :

- порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб;
- оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей;
- співставляти історичні події, процеси з періодами (епохами);
- орієнтуватись у науковій періодизації історії України;
- аргументовано на основі історичних фактів відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему;
- правильно інтерпретувати та аналізувати розвиток медицини в історичній ретроспективі;
- трактувати основні історико-медичні події;
- поглиблювати свої знання в медицині;
- орієнтуватися в сучасних проблемах охорони здоров'я і сприяти вирішенню їх.

2. Зміст навчальної дисципліни

Програма дисципліни структурована на два розділи.

Розділ I. Історія України.

Розділ II. Історія медицини.

Розділ I. Історія України.

Тема 1. Стародавня доба в історії України.

Періодизація давньої історії України. Стоянки первісних людей. Антропогенез.

Форми соціальної організації. Розвиток матеріальної та духовної культури в кам'яну добу. Релігійні уявлення (магія, фетишизм, анімізм, тотемізм, мантика та ін.) первісних людей. «Неолітична революція». Виникнення скотарства, землеробства і ремісництва.

Трипільська культура. Особливості трипільського мистецтва. Бронзова доба. «Велике переселення народів». Археологічні культури епохи міді-бронзи. Початок залізного віку. Кіммерійці, скіфи, сармати. Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Проблема етногенезу та розселення слов'ян. Історичні джерела про східних слов'ян. Проблема «прабатьківщини» слов'ян. Господарство та суспільний лад слов'ян. Антське царство та його політичне становище в IV – VI ст. н.е. Боротьба з готами і гунами. Війни слов'ян з Візантією та їх наслідки. Територіальна община. Мистецтво антської доби. «Повість минулих літ» про східнослов'янські племена. Побут і звичаї східних слов'ян. Духовний світ слов'ян. Походження та основні етапи формування українського етносу.

Тема 2. Середньовічна держава Київська Русь. Культура Київської Русі.

Передумови утворення Київської Русі. Походження терміну «Русь». Норманська теорія походження Давньоруської держави та її критика. Внутрішня та зовнішня політика перших руських князів. Соціально-економічний розвиток Київської держави в X – на початку XII ст. Володимир Великий. Політична система Київської Русі. Запровадження християнства. Ярослав Мудрий. «Руська правда». Міжнародні зв'язки і місце Київської Русі в історії Європи. Причини політичної роздробленості Київської Русі. Володимир Мономах, його боротьба за єдність Русі. Київське, Чернігівське і Переяславське князівства. Процес формування української народності, погляди істориків на цю проблему. Етноніми «русичі», «руські люди» і «Україна». Галицько-Волинське князівство. Галицьке і Волинське князівства. Роман Мстиславович. Соціально-економічний та політичний розвиток Галицько-Волинського князівства. Боротьба Русі проти монголо-татар. Данило Галицький, його антиординська діяльність. Галицько-Волинське князівство в другій половині XIII – першій половині XIV ст. Галицько-Волинський літопис XIII ст. Історичне значення Галицько-Волинської Русі. Культура Київської Русі крізь призму взаємовідносин Схід – Захід (кочовий світ, Візантія, Європа, Близький Схід). Християнізація Русі та її значення для розвитку української культури. Церква як рушійна сила культурного розвитку Київської Русі. Загальна характеристика мистецтва Київської Русі (архітектура, літописання, музика, живопис та ін.). Наслідки монголо-татарської навали для культурного розвитку Русі. Історичне значення культури Київської Русі.

Тема 3. Українські землі під владою іноземних держав (XIV – перша половина XVII ст.).

Розвиток української культури. Утворення Литовської держави. Захоплення Литовським князівством українських земель. Особливості адміністративно-територіального устрою українських земель у складі Польщі. Формування фільваркового господарства. Включення Буковини до складу Молдавського князівства. Захоплення Закарпаття Угорщиною. Люблінська унія та її політичні, економічні та етнокультурні наслідки для України. Боротьба українського народу проти польсько-шляхетської експансії. Українська культура в другій половині XIV – першій половині XVII ст. Умови розвитку національно-культурного і релігійного життя. Вплив гуманістичних та реформаційних ідей в Україні. Релігійні процеси в

Україні в умовах протистояння Заходу та Сходу (боротьба за Київську митрополію, братства, Берестейська унія, відновлення та реформування православ'я Петром Могилою, підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату).

Проблема походження українського козацтва в історичній літературі. Причини виникнення козацтва. Дмитро Вишневецький. Виникнення Запорозької Січі, її адміністративно-територіальний устрій, господарство, традиції. Військове мистецтво. Реєстрові та нереєстрові козаки. Петро Сагайдачний. Запорозька Січ – демократична республіка. Боротьба проти турків і татар. Козацько-селянські повстання в Україні кінця XVI – першої третини XVII ст. К. Косинський, С. Наливайко, М. Жмайло, Т. Федорович, І. Сулима, П. Павлюк, Я. Острянин. Куруківська угода 1625 р. «Ординація» 1638 р. Причини поразок та наслідки повстань. Вплив козацтва на розвиток української культури.

Тема 4. Українська національна революція середини XVII ст. Гетьманщина, Правобережна Україна і Запорозька Січ в кінці XVII – XVIII ст.

Причини і характер, мета, рушійні сили революції. Проблеми періодизації. Б. Хмельницький. Перші перемоги 1648 р. Становлення української козацької держави. Військові дії 1649-1653 рр. М. Кривоніс, Д. Нечай. Зборівська та Білоцерківська угоди. Переяславська рада та договір з Московською державою 1654 р., його оцінка істориками. Березневі статті. Дипломатія Б. Хмельницького. Події 1654-1657 рр. Віленська угода 1656 р.

Українські гетьмани Ю. Хмельницький та І. Виговський. Гадяцька угода. Переяславські статті 1659 р. Поділ України на Правобережну і Лівобережну. І. Брюховецький. П. Тетеря. Україна у політичних планах Росії, Польщі, Туреччини. Руїна. Андрусівське перемир'я. Гетьманування П. Дорошенка. Буцацька угода. Чигиринські походи (1677-1678 рр.). Поступове обмеження автономії України з боку Росії. Гетьмани Д. Многогрішний та І. Самойлович. «Вічний мир» і остаточне закріплення поділу України. Соціально-економічні, політичні, демографічні наслідки революції.

Особливості адміністративного та політичного устрою Гетьманщини та Слобідської України у складі Московської держави. Гетьман І. Мазепа, його внутрішня та зовнішня політика. Північна війна, участь в ній українського народу. Полтавська битва та її наслідки. П. Орлик, його «Конституція».

Реформи Петра I і Україна. Розвиток господарства. Наступ на автономію України. І. Скоропадський. Перша Малоросійська колегія та її діяльність. П. Полуботок – наказний гетьман. Відновлення гетьманства у 1727 р. Д. Апостол. Нова Січ. «Правління гетьманського уряду» (1734-1750 рр.). К. Розумовський, його реформи. Остаточне скасування гетьманства та полкового устрою. Друга Малоросійська колегія. Остаточна ліквідація автономних прав України. Запорозька Січ в кінці XVII – XVIII ст. І. Сірко. Причини та наслідки ліквідації Запорозької Січі. Приєднання Росією Півдня України та його колонізація в другій половині XVIII ст. Правобережна Україна та західноукраїнські землі у другій половині XVII ст. Опришківський рух. О. Довбуш. Повстання 1702-1704 рр. на Правобережжі. Гайдамацький рух. Коліївщина. Поділи Польщі (1772, 1793, 1795) та приєднання українських земель до Росії та Австрії

Тема 5. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій в

XIX

ст.

Адміністративно-територіальний устрій та регіональний поділ українських земель у складі іноземних держав. Україна в російсько-турецькій війні 1806-1812 рр. Бухарестський мирний договір. Україна в російсько-французькій війні 1812 р. Російсько-турецька війна 1828-1829 рр. і Україна. Занепад кріпосницьких та зародження ринкових відносин в українській економіці. Початок промислового перевороту. Антикріпосницька боротьба в Україні. У. Кармелюк. Суспільно-політичний рух у Наддніпрянській Україні. Масонство. Декабристи. Початок українського національного відродження, історіографія проблеми. Кирило-Мефодіївське товариство. Т. Шевченко. Українська культура в першій половині XIX ст. Вплив ідей романтизму на українську культуру. Характер політики австрійського уряду щодо українців.

Реформи Марії-Терезії та Йосифа II. Початок національного відродження в Галичині. «Руська трійця». Події революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях. Головна Руська Рада. Скасування кріпацтва. Повстанський рух. Л. Кобилиця.

Кримська війна і Україна. Піднесення селянського руху. «Київська козаччина». Особливості економічного розвитку українських земель напередодні селянської реформи 1861 р. в Росії. Скасування кріпацтва. Реформи 60-70-х років XIX ст. Соціально-економічний розвиток у пореформений період. Національна політика російського царизму щодо українців. Циркуляр Валуєва 1863 р. Емський указ 1876 р. Український і польський повстанський рухи. Народництво в Україні. «Київська комуна». «Чигиринська змова». «Південноросійський робітничий союз» у Києві.

Український культурно-національний рух. Українофіли. Діяльність громад. В. Антонович. Пошуки національного ідеалу. М. Драгоманов. Земський ліберальний рух України. Виникнення українських політичних товариств. Молоді громади. Перші робітничі і соціал-демократичні організації в Україні. Безроздільне економічне та політичне панування польської шляхти, румунських бояр і угорських баронів на західноукраїнських землях. Зростання національної свідомості. Москвофіли. Народовці. Культурно-освітнє товариство «Просвіта» у Львові. Радикалізація українського руху. Утворення партій. Зв'язки прогресивних діячів Галичини і Наддніпрянської України. Українське національне життя на Закарпатті та Буковині. Розвиток української культури в другій половині XIX ст. Роль І. Франка в національно-культурному русі. М. Грушевський і його роль у розвитку української національної культури. Вплив реалізму на розвиток українського мистецтва (література, театр, музика, живопис).

Тема 6. Українські землі на початку XX ст.

Розвиток капіталізму в промисловості та сільському господарстві, його особливості на поч. XX ст. Соціальне та національне гноблення українського народу. Діяльність українських національних партій (РУП, УНП, УСДРП, УДРП). Україна в період революції 1905-1907 рр. Виникнення Рад робітничих депутатів. Пожвавлення політичного і національно-культурного життя. Українська думська громада у першій та другій Державних думах. Аграрна реформа П. Столипіна та її здійснення в Україні.

Українські землі напередодні Першої світової війни. Плани щодо України Антанти і Троїстого союзу. Воєнні дії на території України. ГУП. Діяльність українських партій, організацій і товариств у Західній Україні. Утворення військових формувань. Головна Українська Рада. УСС, їх бойовий шлях. Становище Галичини та Буковини в роки Першої світової війни. Антиукраїнська політика царської адміністрації. Еміграція західноукраїнських трудящих. Традиція та «модерн» в українській культурі кінця XIX – початку XX ст.

Тема 7. Українська РСР у 1954-1991 рр.

«Відлига». Розвиток народного господарства у 50-60-х рр. Лібералізація суспільно-політичного життя. Економічні реформи та їх наслідки. Шестидесятники. Ідеологізація культурного життя і посилення русифікації. Зародження дисидентського руху. Україна в період загострення кризи радянської системи (1965-1985 рр.). Неосталінізм. Діяльність П. Шелеста. В. Щербицький. Конституція УРСР 1978 р. Наростання економічної кризи. Опозиційний рух. Утворення Української Гельсінської Спілки (УГС). Політичні репресії. Спроби оздоровлення суспільно-політичного життя у період «перебудови», погіршення економічної ситуації. Чорнобильська катастрофа. Початок формування системи багатопартійності в Україні. Вплив Горбачовської перебудови на українську культуру. Національна культура в умовах зростання національно-культурної ідентичності. Національно-культурне відродження в Україні в середині 80-х – на початку 90-х рр. та його особливості. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Серпневий заколот. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Грудневий референдум. Вибори Президента України. Припинення існування СРСР.

Тема 8. Україна в умовах незалежності.

Розгортання державотворчих процесів. Становлення владних структур. Воєнна доктрина України. Партійне життя. Економічні проблеми. Модель реформування економіки України. Соціальні трансформації. Міжнародні відносини в Україні. Політичне життя у 1993-2004 рр. Прийняття Конституції України. Виборча система. Спроби політичного реформування України. Президентські вибори 2004 р. «Помаранчева революція». Президентські вибори 2010 р., 2014 р. Революція Гідності. Основні напрямки зовнішньої політики.

Визнання Української держави на міжнародній арені. Вступ до Ради Європи. ГУАМ. Курс України на членство в ЄС. Україна і НАТО. Україна і глобальні проблеми цивілізації. Суперечливий характер культурного процесу в сучасних умовах. Сучасні здобутки української культури. Освіта та проблеми її реформування. Здобутки та проблеми української науки. Розвиток літератури. Повернення творів «заборонених» письменників. Українське кіномистецтво.

Розділ II. Історія медицини.

Тема 1. Медицина первісного суспільства.

Періодизація й хронологія первісної історії: етапи еволюції людини, умовні хронологічні рамки епохи, епохи розвитку людського суспільства, періоди первісної ери. Історичні джерела, використовувані для вивчення й реконструкції первісного

суспільства: палеопатологія, палеоботаніка, палеопсихологія, археологія, палеоантропологія та ін. Проблема реконструкції первісної історії. Основний зміст різних періодів первісної історії, їхніх досягнень. Зміст лікування в первісному суспільстві в період його: становлення; розквіту; занепаду. Сучасні уявлення про походження людини. Проблема зародження медицини в людському суспільстві. Захворювання давніх людей. Міфологема золотого віку та її спростування.

Матрилінійна організація роду. Рання родова громада мисливців, збирачів, рибалок. Раціональні способи колективного лікування: використання лікарських засобів рослинного, тваринного та мінерального походження, піклування про дітей, допомога при пологах та травмах, зупинка кровотечі, кровопускання, трепанація черепа, ампутація. Виготовлення інструментів для лікування (з каменю, кісток, риб'ячої луски). Розвиток гігієнічних навичок: штучні житла, термальна обробка їжі, поховання. Зародження релігійних вірувань (анімізм, тотемізм, фетишизм, магія). Пізня родова громада тваринників і землеробів. Перехід до відтворюючих форм господарства. Зміна раціону харчування. Ріст інфекційних захворювань, епідемії.

Розвиток гігієнічних навичок і звичаїв. Поєднання колективного лікування і знахарства. Зародження приватної власності, класів, складання державності. Патріархат і матриархат. Первісна сусідська громада. Розширення сфери лікарських засобів і прийомів емпіричного лікування. Хірургічні техніки. Хірургічні інструменти (мідь, бронза, залізо). Наркотичні і п'янки засоби. Роль становлення й розвитку лікування в первісному суспільстві для розвитку сучасної наукової медицини.

Тема 2. Медицина Стародавнього Сходу

Історія медицини як наука та предмет викладання. Періодизація і хронологія. Джерела вивчення історії медицини. Особливості первісного суспільства. Антропосоціогенез. Табу, анімізм, фетишизм, магія, тотемізм. Гіпотеза «золотого віку». Лікування у первісному суспільстві. Загальні риси розвитку лікування в країнах Стародавнього Світу. Два напрями в медицині Месопотамії. Закони Хаммурапі і медицина. Основні давньоєгипетські медичні папіруси. Уявлення про анатомію в Стародавньому Єгипті. Гігієнічні навички давніх єгиптян. Санітарно-технічні споруди хараппської цивілізації. Веди про медицину в Стародавній Індії. Аюрведа. Анатомічні знання в Стародавній Індії.

Хірургія в Стародавній Індії. Соціальна структура давньоіндійського суспільства і медицина. Особливості медицини Стародавнього Ірану. Філософські основи давньокитайської медицини. Чжень-цзю-терапія. Вчення про пульс. Лікарські засоби давньокитайської медицини. Основні етапи розвитку медицини Стародавньої Греції. Санітарно-технічні споруди цивілізації на о.Крит. Асклепейони. Давньогрецькі медичні школи. Гіппократ, його життя і діяльність. «Збірник Гіппократа». Елліністична наука і медицина. Анатомічні розвідки Герофіла та Еразистрата. Наукова школа Аристотеля. Періодизація історії та медицини Стародавнього Риму. «Закони XII таблиць». Санітарно-технічні споруди у Стародавньому Римі. Методичний напрям у медицині Риму. Давньоримська військова медицина. Внесок Галена в розвиток анатомії, фізіології, фармакотерапії. Гален і галенізм в історії медицини.

Тема 3. Медицина Античності

Періоди історії Стародавньої Греції. Основні етапи розвитку медицини. Критомікенська культура. Класична Греція. Джерела інформації. Санітарно-технічні споруди цивілізації на о. Крит. Поеми Гомера „Ліада" та «Одісея». Особливості розвитку науки в Стародавній Греції. Зв'язок античної науки, медицини і філософії. Здоров'я як рівновага усіх якостей і сил організму. Культ Асклепія. Храмова і емпірична медицина. Медичні школи: родоська, кротонська, сицилійська, кнідська, коська. Гіппократ, його життя і діяльність. Теорія життєвих соків. "Гіппократівський збірник", його структура і зміст.

Лікарська етика давньогрецьких лікарів («Клятва»). Медицина елліністичного періоду. Елліністична культура. Особливості елліністичної науки і медицини. Наукова школа Аристотеля. Вчення Аристотеля про чотири елементи. Використання класифікації як наукового методу. Олександрійська наукова школа. Мусейон. Олександрійська бібліотека. Розвиток медичних знань. Анатомія і хірургія. Анатомічні розвідки Герофіла. Еразистрат і його вклад в розвиток анатомії та фармації.

Медицина в Стародавньому Римі. Періодизація і хронологія. Джерела інформації з історії і медицини Стародавнього Риму. Літературні пам'ятники і археологічні дані. Санітарно-технічні споруди. Санітарна справа. Особливості наукового знання і освіти в епоху Римської імперії. Медичні ьнциклопедії: Авла Корнелія Цельса, Діоскорида. Воєнна медицина. Валетудинарії. Розвиток медичної справи в містах. Діяльність архіатрів. Медичні школи. Гален і галенізм в історії медицини: біографічні дані, вивчення анатомії і фізіології Галеном, помилки Галена. Становлення християнства, його вплив на розвиток медичної діяльності. Притулки, перші лікарні, догляд за немічними і хворими.

Тема 4. Медицина Середньовіччя

Особливості візантійської культури і медицини. Візантійські вчені-медики. Монастирські лікарні та організація медичної справи в Візантійській імперії.

Духовне життя в арабомовних Халіфатах. «Будинки мудрості» і «Спілки просвітлених». Особливості розвитку медицини у зв'язку з розвитком математики, алхімії, астрономії та інших наук. Медичні школи, аптеки, лікарні. Видатні медики арабомовних Халіфатів: Абу ібн Закарія Ар-Рази, Ібн ал-Хайсам, Алі ібн Іса, Ібн ан-Нафіс, Ібн Аббас аз-Захраві. Абу Али ібн Сіна і його „Канон лікарського мистецтва".

Епідемічна обстановка в Західній Європі в середні століття. Епідемія прокази. Організація карантинних заходів. Перші лепрозорії. Поява і зростання середньовічних міст. Санітарний стан міст. Притулки при церквах і монастирях. Середньовічні монастирські лікарні. Релігійні братства і їх турбота про хворих. Світські лікарні. Салернська медична школа. Збереження античної медичної традиції в школі м. Салерно.

Анонімний анатомічний трактат салернської школи. Від шкіл до університетів: Болонський університет, Оксфордський, Кембріджський, Паризький, Падуанський та ін. „Анатомія" Мондіно де Люччі. Вплив пануючої релігійної філософії (схоластики) на розвиток медичної науки, практичної медицини й медичної освіти. Особливості розвитку хірургії.

Періодизація й хронологія історії середньовічної Русі. Характерні риси історії Київської Русі, феодальних князівств періоду монголо-татарської навали. Особливості розвитку лікування в Київській Русі. Розвиток народної медицини (спеціалізація лічців, широке використання специфічних для Русі лікарських засобів рослинного, тваринного й мінерального походження, російська парова лазня).

Тема 5. Медицина епохи Відродження

Зародження гуманістичного напрямку. Медична література в епоху Відродження. Популярні посібники з медицини. Диференціація медицини. Становлення анатомії як науки. Мистецькі студії та медицина. Анатомічні щоденники Леонардо да Вінчі. Падуанський університет в XVI ст. Андреас Везалій і його праці. Становлення фізіології як науки (Ф.Бекон, Р.Декарт, М.Сервет, У.Гарвей). Ятрофізика, ятромеханіка. С.Санторіо, Дж. Бореллі. Зародження клінічної медицини, клінічного викладання. Ятрохімія.

Медична система Парацельса. Розвиток хірургії. Цехова організація хірургів-ремесників. Амбруаз Паре і його «Хірургічні інструменти та анатомічні малюнки». Джироламо Фракасторо і його праця „Про контагій, контагійні захворювання і лікування”.

Тема 6. Медицина Нового часу

Характеристика Раннього Нового часу. Анатомічні студії Леонардо да Вінчі. Падуанський університет у XVI ст. Андреас Везалій і «Золотий вік анатомії». Ятрофізика, ятромеханіка, ятроматематика. Медична система Парацельса. Ятрохімія. Становлення фізіології як науки. У. Гарвей і його внесок у науку. Розвиток хірургії. Особливості розвитку епідемій у період пізнього Середньовіччя. Дж. Фракасторо. Георгій Дрогобич. Госпітальні школи та підготовка лікарів. Медицина народів Американського континенту до і після конквісти. Основні особливості та складові вітчизняної медицини.

Розвиток медико-біологічних наук. Розвиток клінічних наук. Особливості становлення та розвитку медико-соціальних та гігієнічних наук. Принципи земської медицини. Становлення і розвиток мікробіології та епідеміології. Вища медична освіта.

Тема 7. Медицина і охорона здоров'я Новітнього часу

Характеристика епохи Новітньої історії. Науково-технічні досягнення (автоматизація й роботизація в різних сферах діяльності, освоєння космосу й глибин океану, електрифікація, розвиток ядерної енергетики, поява телебачення, кіно, широке впровадження інноваційних інформаційних технологій (Інтернет), розвиток засобів зв'язку (супутникова, мобільна, телефонна, оптична), підвищена мобільність людини, здатність переміщатися фізично й віртуально, поява портативних носіїв інформації, штучного інтелекту, лазерні, напівпровідникові, світлодіодні технології, створення електронної, процесорної й мікропроцесорної техніки, інші досягнення). Досягнення в області біології й медицини (відкриття структури ДНК і генетичного коду, гена інженерія, відкриття антибіотиків клонування органів і живих істот, трансплантація тканин і органів, створення високотехнологічної діагностичної апаратури, створення

штучних тканин, органів, суглобів, космічна медицина, кріомедицина, телемедицина, перемога над епідеміями більшості смертоносних інфекцій, застосування інноваційних технологій у хірургії (видалення частини й усього органа, зшивання судин і нервів, застосування лазера, косметичні операції й ін.), інші досягнення).

Міжнародне співробітництво в області медицини й охорони здоров'я (Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та ін.). Нобелівські лауреати ХХ століття в області медицини й фізіології.

Тема 8. Медицина і охорона здоров'я в Україні.

Особливості розвитку медицини в Україні в різні періоди Новітньої історії: у період становлення охорони здоров'я (1918-1940 р.); у період Великої Вітчизняної війни (1941-1945 р.); у післявоєнний період (1945-1965 р.); у період розвиненого соціалізму (1966-1990 р.); у період незалежності України (з 1991 р. і по теперішній час).

3. Структура навчальної дисципліни «Історія України з курсом історії медицини»

Назва змістових розділів і тем	Кількість годин			
	Всього	У тому числі		
		л	п	с.р
Розділ 1. Історія України				
Тема 1. Найдавніша історія України	6	2		4
Тема 2. Середньовічна держава Київська Русь.	6		2	4
Тема 3. Українські землі під владою іноземних держав (XIV – перша половина XVII ст.).	4	2		2
Тема 4. Українська національна революція середини XVII ст. Гетьманщина, Правобережна Україна і Запорозька Січ в кінці XVII - XVIII ст	6		2	4
Тема 5. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій у XIX	6	2		4
Тема 6. Українські землі на поч. XX ст	6		2	4
Тема 7. УРСР у 1954-1991 рр..	6		2	4
Тема 8. Україна в умовах незалежності.	4	2		2
Розділ II. Історія медицини				
Тема 9 Медицина первіснообщинного ладу.	6	2		4
Тема 10. Медицина Стародавнього Сходу	6		2	4
Тема 11. Медицина Античності	6	2		4
Тема 12. Медицина Середньовіччя	6		2	4
Тема 13. Медицина Відродження	6	2		4
Тема 14. Медицина Нового часу	6		2	4
Тема 15. Медицина і охорона здоров'я Новітнього часу	6	2		4
Тема 16. Медицина і охорона здоров'я в Україні.	4		2	2
УСЬОГО ЗДИСЦИПЛІНИ		16	16	58

4. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Найдавніша історія України	2
2	Українські землі під владою іноземних держав (XIV – перша половина XVII ст.).	2
3	Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій у XIX	2
4	Україна в умовах незалежності.	2
5	Медицина первіснообщинного ладу	2
6	Медицина Античності	2
7	Медицина Відродження	2
8	Медицина і охорона здоров'я Новітнього часу	2
РАЗОМ:		16

5. Теми семінарських занять – не передбачено програмою

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Середньовічна держава Київська Русь.	2
2	Українська національна революція середини XVII ст. Гетьманщина, Правобережна Україна і Запорозька Січ в кінці XVII - XVIII ст	2
3	Українські землі на поч. XX ст	2
4	УРСР у 1954-1991 рр..	2
5	Медицина Стародавнього Сходу	2
6	Медицина Середньовіччя	2
7	Медицина Нового часу	2
8	Медицина і охорона здоров'я в Україні.	2
РАЗОМ:		16

7. Теми для самостійних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Медицина античних міст-держав Північного Причорномор'я	4
2.	Галицько – Волинське князівство.	2
3.	Медицина на землях України у період XIV- XVII ст.	4
4.	Соціально – економічний України в XVII – XVIII століття	2
5.	Соціально-економічний розвиток українських земель у XIX ст.	4
6.	Західноукраїнські землі в 1921 – 1939 роках.	4
7.	Екологічні проблеми України у 70-80-х роках.	4
8.	Економічне життя України в першій половині 90-х років	4
9	Медицина в країнах Стародавньої Месопотамії	4
10	Медицина Давнього Риму.	4

11	Медицина в Візантійській імперії.	4
12	Медицина народів Американського континенту	4

13	Історія медицини країн світу нового часу XVIII – XIX ст.	4
14	Медико-біологічний напрямок у медицині Нового часу (XIX ст.)	4
15	Гігієна і громадська (соціальна) медицина Нового й Новітнього часу.	4
16	Аспекти історії медицини незалежної України з 1991 до сучасного часу	2
ВСЬОГО:		58

8. Індивідуальні завдання – не передбачено програмою.

9. Методи навчання

За джерелами знань використовують методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні – демонстрація, ілюстрація; практичні – практична робота, розв’язання ситуаційних задач. За характером логіки пізнання використовуються методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний. За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, пошуковий, дослідницький.

1. Словесні методи: лекція, бесіда;
2. Team-based learning (TBL). Командно- орієнтоване навчання.
3. Research-based learning (RBL). Навчання через дослідження.
4. Обмін думками (think-pair-share).
5. Самостійна робота студентів з осмислення й засвоєння нового матеріалу.
6. Використання контрольних-навчальних комп’ютерних програм.
7. Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є: лекції; практичні заняття; самостійна робота студентів.

10. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється на основі контролю теоретичних знань, практичних навичок і вмінь.

Формами поточного контролю є: усне опитування (фронтальне, індивідуальне, комбіноване), співбесіда; практична перевірка сформованих професійних умінь (проводиться за результатами виконання практичної роботи наприкінці заняття); тестовий контроль («відкриті» та «закриті» тестові завдання). Поточний контроль є обов’язковим. Під час оцінювання засвоєння кожної теми з усіх дисциплін навчального плану за поточну навчальну діяльність студенту виставляються оцінки за 4-бальною (традиційною шкалою) з урахуванням затверджених критеріїв оцінювання з дисципліни. Враховуються всі види робіт, передбачені навчальною програмою. Студент має отримати оцінку з кожної теми. Викладач проводить опитування кожного студента у групі на кожному занятті і виставити оцінку в журналі обліку відвідувань та

успішності студентів за традиційною шкалою («5», «4», «3», «2»).

При оцінюванні поточної навчальної діяльності студента 20% оцінки становить самостійна робота студента, яка враховує знання теми самостійного заняття і виконання роботи в зошиті.

Заключний (підсумковий) контроль із розділів проводиться наприкінці розділу у формі письмової контрольної роботи, теоретичні питання та контроль практичних навичок.

Використовуються такі методи контролю, як усний, письмовий та тестовий, які

мають сприяти підвищенню мотивації студентів-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається тестовому та письмовому контролю. При підсумковому контролі перевага надається письмовому або тестовому контролю.

11. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Підсумковий контроль з дисципліни здійснюється на основі контролю теоретичних знань, практичних навичок і вмінь.

Залік - це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях. Семестровий залік з дисциплін проводиться після закінчення її вивчення, до початку екзаменаційної сесії.

12. Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

Максимальна кількість балів за дисципліну складає 200 балів. Співвідношення між результатами оцінювання поточної навчальної діяльності і підсумкового контролю знань – 60 % та 40 %.

Вивчення дисципліни закінчується заліком.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні дисципліни становить 200 балів, мінімальна кількість балів – мінімальна кількість балів - становить 120 балів.

Розрахунок кількості балів проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за 4-ри бальною (національною) шкалою під час вивчення дисципліни, шляхом обчислення середнього арифметичного, округленого до двох знаків після коми.

Залік студент отримує на останньому занятті з дисципліни за результатами поточного оцінювання. До заліку допускаються лише ті студенти, які не мають академічної заборгованості і їх середній бал за поточну навчальну діяльність із навчальної дисципліни становить не менше 3,00.

Середня оцінка за поточну діяльність конвертується у бали за 200-бальною шкалою, відповідно до таблиці перерахунку (табл. 1).

Таблиця 1. Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу (для дисциплін, що завершуються заліком)

4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала
5	200	4.47	179	3.94	158	3.42	137

4.97	199	4.44	178	3.92	157	3.39	136
------	-----	------	-----	------	-----	------	-----

4.94	198	4.42	177	3.89	156	3.37	135
4.92	197	4.39	176	3.87	155	3.34	134
4.89	196	4.37	175	3.84	154	3.32	133
4.87	195	4.34	174	3.82	153	3.29	132
4.84	194	4.32	173	3.79	152	3.27	131
4.82	193	4.29	172	3.77	151	3.24	130
4.79	192	4.27	171	3.74	150	3.22	129
4.77	191	4.24	170	3.72	149	3.19	128
4.74	190	4.22	169	3.69	148	3.17	127
4.72	189	4.19	168	3.67	147	3.14	126
4.69	188	4.17	167	3.64	146	3.12	125
4.67	187	4.14	166	3.62	145	3.09	124
4.64	186	4.12	165	3.59	144	3.07	123
4.62	185	4.09	164	3.57	143	3.04	122
4.59	184	4.07	163	3.54	142	3.02	121
4.57	183	4.04	162	3.52	141	3	120
4.54	182	4.02	161	3.49	140	< 3	70-119 (повторне перекладання)
4.52	181	4.00	160	3.47	139		
4.49	180	3.97	159	3.44	138		

Результат навчання оцінюється також за двобальною шкалою (зараховано/не зараховано).

Таблиця 2. Шкала переведення балів у національну систему

За національною системою	За 200-бальною шкалою
зараховано	від 120 до 200 балів
не зараховано	менше 119 балів

Самостійна робота студентів, яка передбачена темою заняття поряд із аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті.

13. Методичне забезпечення

1. Робоча навчальна програма дисципліни;
2. Плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів;
3. Мультимедіа, відео- і звуковідтворювальна, проєкційна апаратура (відеокамери, проєктори, екрани, смартдошки тощо);
4. Методичні вказівки до практичних занять для студентів;
5. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів;
6. Тестові та контрольні завдання до практичних занять;

14. Рекомендована література:

1. Основна література:

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Одеса : Маяк, 1994. – 392 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – 3-тє вид., доп. – К.: Академвидав, 2006. – 688 с. (Альма-матер).

3. Верстюк В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник / В. Верстюк, О. Дзюба, В. Репринцев. – К.: Наукова думка, 1995. – 688 с.
4. Гусев В. І. Історія України: навч. посіб. / В. І. Гусев, Ю. О. Калінцев, С. В. Кульчицький – К.: Вища школа, 2003. – 431 с.
5. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
6. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991.
7. Давня історія України: в 3 т. – К.: Наукова думка, 1997-2000.
8. Довідник з історії України. А-Я / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста; Ін-т істор. досліджень ЛНУ ім. І. Франка. – 2-ге вид., доопрац. і доп. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
9. Дорошенко Д. Нарис історії України: у 2 т. – К., 1991.
10. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Львів, 1992. – 230 с.
11. Екельчик С. История Украины: становление современной нации / С. Екельчик. – К., 2010.
12. Енциклопедія історії України: у 5-ти т. / редкол.: В.А. Смолій (голова), Я.Д. Ісаєвич, С.В. Кульчицький [та ін.]. – К.: Наукова думка, 2005.
13. Єфименко О. Історія України та її народу / О. Єфименко; [пер. з рос. В. Д. Калити]. – К.: Мистецтво, 1992. – 256 с.
14. Історія України: посібник / за ред. Г. Темка, Л. Тупчієнка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – 480 с. (Альма-матер).
15. Історія України / за ред. В. Смолія. – 3-тє вид., доп. й перероб. - К.: Альтернативи, 2002. – 471 с.
16. Історія України / кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Вид.4-те. – Львів: Світ, 2003. – 520 с.
17. Історія України: навч. - метод. посіб. для семінар. занять / В.М. Литвин, А.Г. Слісаренко, В.Ф. Колесник [та ін.]. – К.: Знання-Прес, 2006. – 460 с.
18. Історія України: Документи. Матеріали. Посібник / уклад., комент. В. Ю. Короля – К., 2002. – 448 с. (Альма-матер).
19. Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій [та ін.]. – К.: КиєвоМогилянська академія, 2006. – Т. 1. – 800 с.; – 2007. – Т. 2. – 724 с.
20. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Г. Касьянов. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
21. Король В. Історія України: навч. посібник / В. Король. – 2-ге вид., доп. – К.: В.Ц.: «Академія», 2008. – 496 с. (Альма-матер)
22. Котляр М. Довідник з історії України / В. Котляр, С. Кульчицький. – К., 1996. – 240 с.
23. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1992. – 520 с. – («Пам'ятки історичної думки України»).
24. Магочій Павло-Роберт. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – К.: Критика, 2007. – 640 с.
25. Мицик Ю. Історія України: навч. посіб. для старшокласників / Ю. Мицик, О. Бажан, В. Власов. – К., 2005. – 576 с.
26. Мороз В. Я. Україна у двадцятому столітті. Етап перший. 1900-1920 рр. / В. Я. Мороз. – Львів: Ліга-Прес, 2005. – 656 с.

27. Новий довідник: Історія України / упоряд. С. Крупчан, Т. Крупчан, О. Скопненко, О. Іванюк. – 2-ге вид. – К.: ТОВ «КАЗКА», 2006. – 736 с.
28. Остафійчук В. Історія України: сучасне бачення: навч. посіб. / В. Остафійчук. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 422с.
29. Панченко П. П. Історія України ХХ – початку ХХІ століття: навч. посіб. / П.П. Панченко, Н.П. Барановська, С.С. Падалка [та ін.]; за заг. ред. В. А. Смолія. – К.: Знання, 2004. – 582 с.
30. Пасічник М. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи: навч. посіб. / М. Пасічник. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 735 с.
31. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. – К.: Либідь, 1992.
32. Полянський О. Історія України : [навч. посіб. для семінарських занять для студ. Неісторичних спеціальностей ВНЗ] / Олег Полянський, Руслана Труба. – Л.: ЛДУФК, 2011. – 468 с.
33. Савченко Н. Історія України: модульний курс: навч. посіб. / Н. Савченко, М. Подольський – К., 2006. – 544 с.
34. Світлична В. Історія України: навч. посіб. / В. Світлична – 4-е вид. – К.: Каравела, 2008. – 400 с.
35. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний; [пер. з англ. В. Шевчука]. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
36. Україна крізь віки: у 15 т. / НАН України; Ін-т історії України НАН України. – К., 1998–1999.
37. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – 2-ге вид., перероблене та розшир. – К.: Критика, 2005. – 584 с.
38. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. – Вид.-во НТШ, 2004. – 368 с.
39. Конопелько Г.Г., Голяченко А.О. Історія медицини та фармації України. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 96 с.
40. Луцик Л.Ф., Малюта В.Р., Мельник В.І. Історія медицини і медсестринства. – К.: Медицина, 2018. – 408 с.
41. Шегедин М.Б., Мудрик Н.О. Історія медицини та медсестринства. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. – 328 с.
42. Верхратський С.А., Заблудовський П.Ю. Історія медицини. – К.: Вища шк., 2001. – 431с.
43. Голяченко О., Ганіткевич Я. Історія медицини. – Тернопіль, Лілея, 2004. – 248 с.

Додаткова

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / В. Б. Антонович. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно політичний та правовий аналіз: у 2 кн. – К., 1994. – Кн. 1. – 432 с.; Кн. 2. – 688 с.
3. Брайчевський М. Конспект з історії України / М. Брайчевський. – К.: Знання, 1991. – 204 с.
4. Вацеба О. М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / О. М. Вацеба. – ІваноФранківськ: Лілея-НВ, 1997. – 232 с.

5. Видатні постаті в історії України IX–XIX ст. : Короткі біограф. нариси. Історичні та худож. портрети / В. І. Гусєв, В. П. Дрожжин [та ін.]. – К.: Вища школа, 2002. – 359 с.
6. Голод 1921–1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.
7. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / упор. Р. Я. Пиріг; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
8. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
9. Даниленко В., Сталінізм на Україні (20–30-ті роки) / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
10. Дві Русі / за заг. ред. Л. Івшиної. – К.: Факт, 2003. – 496 с. – (Бібліотека газети «День»).
11. Енциклопедія історії України: у 5-ти т. / редкол.: В. А. Смолій (голова), Я.Д. Ісаєвич, С.В. Кульчицький [та ін.]. – К.: Наукова думка, 2005.
12. Енциклопедія українознавства. Словникова частина: У 10 т. – Львів, 1993–2001.
13. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: у 3 т. – К., 1994–1995.
14. Іванченко Р. Історія без міфів: Бесіди з історії укр. державності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Р. Іванченко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: МАУП, 2006. – 624 с.
15. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / редкол. В.М.Литвин [та ін.]; ред. Л. О.Біда. – К.: Вища школа, 2002. – 430 с.
16. Історія України в особах: Литовсько-Польська доба / О. Дзюба, М. Довбищенко, О. Русина [та ін.]. – К.: Україна, 1997. – 272 с.
17. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ -Чернівці: Книги – ХХІ, 2008. – 1100 с.
18. Історія української культури: в 5-ти т. – Т. 1-3. – К.: Наукова думка, 2001.
19. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. Касьянов. – К., 1992. – 176 с.
20. Касьянов Г. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-ті рр.) Г. Касьянов, В. Даниленко. – К.: Наукова думка, 1991. – 96 с.
21. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в Русі Опору 1960–80-х років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
22. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. Кульчицький. – К., 1996. – 508 с.
23. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костира. – К.: МАУП, 2006. – 696 с.
24. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 660 с.
25. Костюк Г. Сталінізм в Україні: Генеза і наслідки: Дослідження і спостереження сучасника / Г. Костюк; [пер. з англ.]. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.

26. Котляр М. Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава / М. Ф. Котляр. - К.: Україна, 1996. – 240 с.
27. Організація Українських націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / НАН України; Ін-т історії України; С.В. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 2005. – 495 с.
28. Петровський В.В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В.В. Петровський, Л.О. Радченко, В.І. Семененко. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2007. – 592 с.
29. Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / НАН України; Ін-т політ. і етнонац. досліджень; І.Ф.Курас, Ю.І.Шаповал, Ю. А. Левенець [та ін.]. – К.: Генеза, 2002-2003.
30. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси / Д. В. Архірейський, О. Г. Бажан, С. І. Білокінь та ін. – К.: Наукова думка, 2002. – 952 с.
31. Полянський О. Західна Україна у двох революціях: 1848–1918 / О. Полянський. – Тернопіль: Джура, 1998. – 52 с.
32. Полянський О. Історичні силуети / О. Полянський. – Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 1998. – 128 с.
33. Полянський О. Курс лекцій з історії України. Остання чверть ХVІІІ – середина ХІХ ст. / О. Полянський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 192 с.
34. Полянський О. Армія нескорених. До 60-річчя УПА / О. Полянський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 48 с.
35. Полянський О. Український рух Опору в 1921 – 1939рр. / О. Полянський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 64 с.
36. Попович Мирослав. Червоне століття / Мирослав Попович. – К.: АртЕк, 2005. – 888 с.
37. Потоцький В. П. Хто є хто в українській історії / В. П. Потоцький. – Х.: ВД «ШКОЛА», 210. – 160 с. – (Історичний архів: Маленькі таємниці великої історії)..
38. Реєнт О. Усі гетьмани України: Легенди, міфи, біографії / О. Реєнт. – Х.: Фоліо, 2007. – 415 с. – (Історичне досє).
39. Реєнт О. Україна між світовими війнами (1914-1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: навч. посіб. / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с.
40. Реєнт О. Україна в імперську добу (ХІХ – поч. ХХ ст.) / О. Реєнт. – К., 2003. – 340 с.
41. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604 с.
42. Рух Опору в Україні: 1960-1990. Енциклопедичний довідник / [передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса]. – К.: Смолоскип, 2010. – 804 с.
43. Смолій В. А. Українська державна ідея. Проблеми формування еволюції, реалізації / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: Альтернативи, 1997. – 366 с.
44. Визначні імена у світовій медицині / За редакцією О.А. Грандо. – Київ: РВА «Тріумф», 2001. – 320 с.
45. Грандо О.А. Визначні імена в історії української медицини. – К.: Вища школа, 1988.
46. Грандо О.А. Подорож у минуле медицини. – К.: РВА, Тріумф, 1995.

47. Зюкіна А.П. Портрет в інтер'єрі сучасної медицини. «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» //журнал - Переяслав-Хмельницький, 2019- Вип.10 (54), ч. 7 – с. 28.
48. Пундій П. Українські лікарі : Бібліографічний довідник. – Львів-Чикаго, 1994.
49. Шевчук М.Б. Сестринська справа. – К.: Здоров'я, 1992.
50. Шегедин М.Б. Медсестринство у світі. – Львів: Край, 1999. – 120 с.

3. Інформаційні ресурси

<http://www.history.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.prostir.museum/>

<http://www.cossackdom.com/>

<http://www.thehistorynet.com/>

<http://litopys.org.ua/hrushrus/iur.htm>